თრიალეთის კულტურა - ახალი საკვალიფიკაციო ნაშრომი თრიალეთის კულტურის შესახებ

ჭაბაშვილი ლევანი,
ასისტენტ-პროფესორი ,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

არსებული მონაცემების სისტემატიზირება და ანალიზი

სადოქტორო ნაშრომში აქცენტი კეთდება თრიალეთის კულტურასთან დაკავშირებულ რამდენიმე პრობლემაზე: წარმოდგენილ ნაშრომში განხორციელდა თრიალეთის კულტურის შესახებ არსებული ინფორმაციის ერთად თავმოყრა და ანალიზი რამდენიმე მიმართულებით. შედგენილ იქნა არქეოლოგიური ძეგლების კატალოგი, სადაც თავმოყრილია სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული ინფორმაცია თრიალეთის კულტურის ძეგლების შესახებ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებიდან და ჩრდილო - აღმოსავლეთ თურქეთიდან. კატალოგში ანბანური თანმიმდევრობით არის თავმოყრილი მონაცემები 460 ძეგლის შესახებ. ეს მონაცემებია: მდებარეობა კოორდინატების მითითებით, აბსოლუტური სიმაღლე ზღვის დონიდან, აღმოჩენის და შესწავლის მოკლე მიმოხილვა, ძეგლის აღწერა, აღმოჩენილი მონაპოვრები და ბიბლიოგრაფია.

განხორციელდა არქეოლოგიური ძეგლების კლასიფიკაცია. თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის კულტურა ძირითადად სამარხეული ძეგლების მიხედვით არის ცნობილი. ამ კულტურის სხვა წყაროები დღემდე სუსტად არის გამოვლენილი და შესწავლილი. სამარხი ძეგლები პირველ ეტაპზე გორასამარხებად და ორმოსამარხებად დაიყო. გორასამარხები შემდგომ ეტაპზე იმ ნიშნის მიხედვით დაიყო სამარხი კამერა მიწის ზედაპირზეა გამართული თუ მიწაში ამოღებულ ორმოშია მოწყობილი. ამ ნიშნის მიხედვით გორასამარხები "უორმოო" და "ორმოიან გორასამარხებად" იყოფა. თითოეულ ამ სახეობაში რამდენიმე ჯგუფია გაერთიანებული. პირველ სახეობაში გაერთიანებულია "დასაკრძალავ დარბაზიანი გორასამარხები" და "გორასამარხები მიწისზედა სამარხი ნაგებობებით", მეორე სახეობაში კი ერთიანდება "გორასამარხები ჩვეულებრივი ორმოებით", "კატაკომბური სამარხები" და "გორასამარხები ქვით აგებული სამარხი კამერით". გორასამარხების გარდა თრიალეთის კულტურაში ცნობილია ასევე სამარხის სხვა ფორმაც - ორმოსამარხი. დადგენილ იქნა რომ სამარხის ზოგიერთი ფორმა მხოლოდ მისთვის დამახასითებელ ტოპოგრაფიულ გარემოში არის გავრცელებული [ჭაბაშვილი ლ. 2014].

შედგა ასევე არქეოლოგიური მონაპოვრების კატალოგი. მასში 2000 -ზე მეტი არქეოლოგიური მონაპოვარია თავმოყრილი. განხორციელდა მათი კლასიფიცირება - სახეობებად, ტიპებად და ვარიანტებად დაყოფა. თიხის ჭურჭლის სახეობები განისაზღვრება პროპორციის ინდექსის (სიმაღლის შეფარდება პირის დიამეტრთან) მეშვეობით.

განხორციელდა არქეოლოგიური ძეგლების და არქეოლოგიური მონაპო-

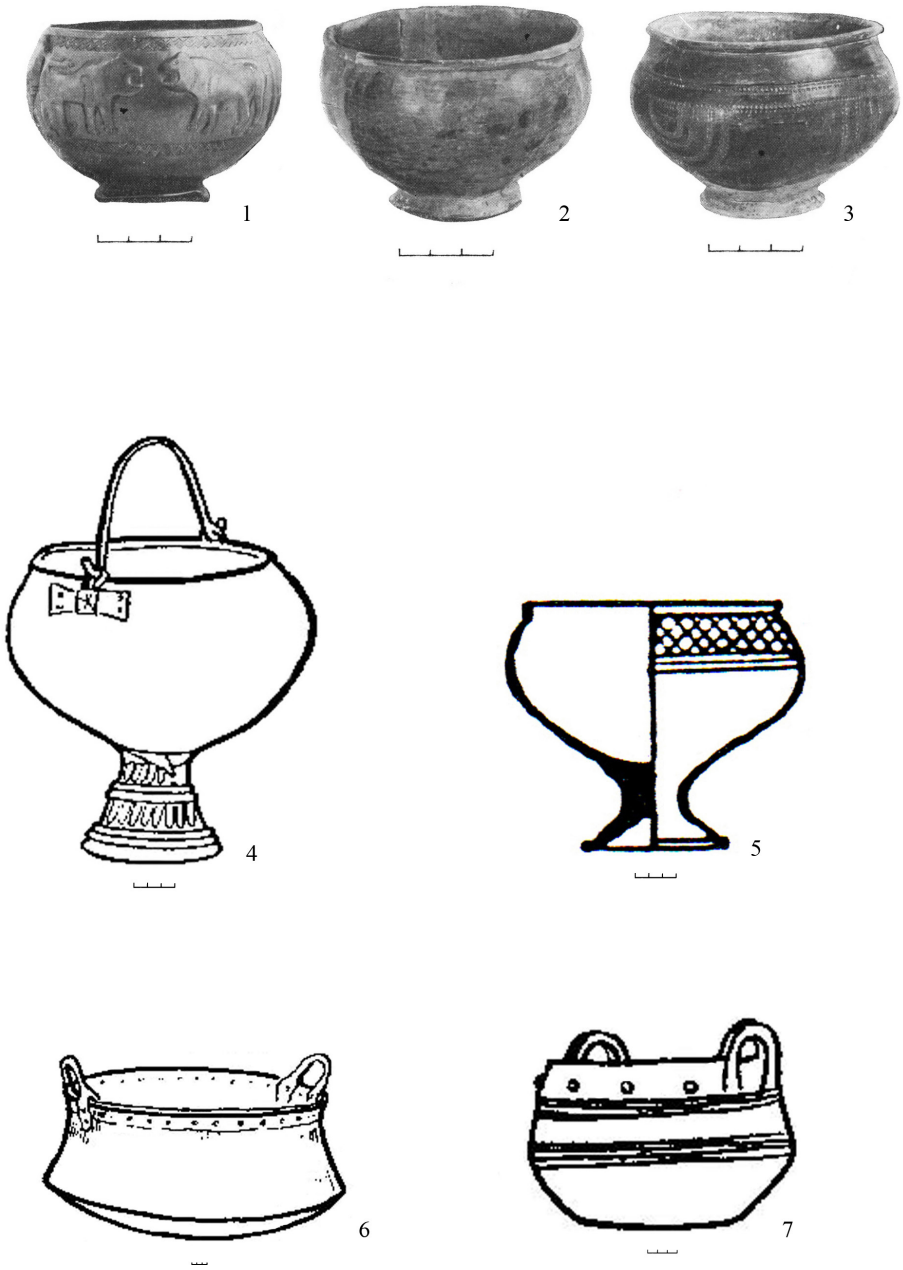

ტაბ. I ლითონის ჭურჭლის კერამიკის მინაბაძები. ჭაბაშვილი ლ. 2012-ის მიხედვით. ტაბ. I

ვარი მასალის კორელაციის საკითხის შესწავლა. სამეცნიერო ლიტერატურაში რამდენჯერმე დაფიქსირებულია შემთხვევა როდესაც გარკვეული არტეფაქტები მხოლოდ განსაზღვრული სახის სამარხის ფორმებიდან მომდინარეობს. მაგალითად მესხეთის შუაბრინჯაოს ხანის გორასამარხების შესახებ განხორციელებულია დაკვირვება, რომ მოზრდილ ქვამიწაყრილიან და ქვაყრილიან გორასამარხებში მხოლოდ თრიალეთური ტიპის კერამიკა გვხვდება ან კიდევ თრიალეთური ჭურჭელი ჭარბობს წმინდა "მესხურ" ნაწარმს, ხოლო მომცრო ზომის გორასამარხებში შედარებით პატარა დასაკრძალავი კამერით წარმოდგენილია ან მხოლოდ მესხური ჭურჭელი ან ეს კერამიკა აშკარად სჭარბობს თრიალეთურს [ჯაფარიძე ო. და სხვა. 1981, 144]. მნიშვნელოვანი დაკვირვებაა განხორციელებული სამხრეთ კავკასიური "რაპირების" შესახებაც. ცნობილია რომ ისინი აღმოჩენილია მხოლოდ საშუალო ზომის გორასამარხებში [Abramishvili M. 2010, 172-173]. მსგავსი დაკვირვებები რამდენიმე სხვა გამოკვლევის დროსაც არის განხორციელებული თუმცა სპეციალური კვლევის საგანი აღნიშნული საკითხი არასოდეს გამხდარა.

სადოქტორო ნაშრომში სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მონაცემების საფუძველზე განხორციელდა სამარხ ფორმებსა და არქეოლოგიური მონაპოვარი მასალის კორელაციის ანალიზი და დადგინდა მნიშვნელოვანი კანონზომიერებები.

ლითონის ჭურჭლის ანალოგები კერამიკულ პროდუქციაში

სამხრეთ კავკასიაში, ბრინჯაოს ხანაში პირველად თრიალეთის კულტურაში ჩნდება ლითონის ჭურჭელი. ამავდროულად გვხვდება თიხის ჭურჭელიც რომელიც იმეორებს ლითონის ნაკეთობების ფორმებს და ასევე გვხვდება ორნამენტის ცალკეული დეტალებიც, რომლებიც ცნობილია ლითონის ნივთების შემკულობიდან. აღნიშნულ მსგავსებებს მეცნიერებმა ადრევე მიაქციეს ყურადღება. რამდენიმე სახვადასხვა პუბლიკაციაში გვხვდება მითითება ასეთი პარალელების შესახებ [Кушнарева К. 1959, 405-406; Кушнарева К. 1965, 95]. ნაშრომში თავმოყრილია ყველა ასეთი ცნობილი პარალელი და განხილული საკითხი ამ ფაქტის რელატიური ქრონოლოგიის კვლევის დროს გამოყენებისთვის მიზანშეწონილობის შესახებ [ჭაბაშვილი ლ. 2012].

აბსოლუტური და რელატიური ქრონოლოგია

თრიალეთის კულტურის ქრონოლოგია აკად. ბ. კუფტინმა შეიმუშავა [Куфтин Б. 1941, 79-100]. რამდენიმე წლის შემდეგ ამ საკითხს განიხილავს ცნობილი მეცნიერი ე. გოგაძე რომელმაც ახალი ქრონოლოგიური სქემა წარმოადგინა [გოგაძე ე. 1972, 38-44]. გასული საუკუნის 70 იან წლებში ამ პრობლემას შეისწავლიდა ამერიკელი მეცნიერი კ. ს. რუბინსონიც [Rubinson K. S. 1976, 148-179; Rubinson K. S. 1977, 247]. ამის შემდეგაც აღნიშნული პრობლემა არაერთხელ გამხდარა შესწავლის საგანი [ქავთარაძე გ. 1981; აბრამიშვილი მ. 2003; Avetisyan P. 2014], თუმცა მთავარ პრობლემას ყოველთვის C14 თარიღების მცირე რაოდენობა წარმოადგენდა. სადოქტორო ნაშრომის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი სიახლეა აქ წარმოდგენილი ახალი C14 თარიღები, რომლებიც მიღებულია თრიალეთის კულტურის სამარხებიდან

1

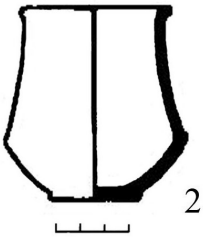
2

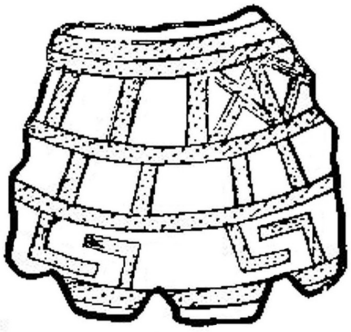
3

4

5

6

ტაბ. II ლითონის ჭურჭლის კერამიკის მინაბაძები. ჭაბაშვილი ლ. 2012-ის მიხედვით. ტაბ. I

მომდინარე ცხოველების ძვლების AMS დათარიღების გზით გერმანიის ლაბორატორიებში. დათარიღების ეს მეთოდი დიდი სიზუსტით გამოირჩევა. მნიშვნელოვან საფუძველს ქმნის თრიალეთის კულტურის ქრონოლოგიის განსაზღვრისთვის. ამასთან ერთად განხილულია რელატიური ქრონოლოგიის საკითხიც. ნაშრომში გამოყენებულია კომპიუტერული სერიაცია თრიალეთის მასალების შესწავლისას და მიღებულია ახალი შედეგები.

არქეოლოგიური მონაპოვრების ფოტო და გრაფიკული ფიქსაცია

თრიალეთის კულტურის ძეგლები მრავალი ათეული წლების განმავლობაში შეისწავლება სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებსა და თურქეთში. მრავალრიცხოვანი პუბლიკაციები ხშირად განსხვავდება ერთმანეთისგან ხარისხით. არქეოლოგიური ძეგლები და მონაპოვრები ზოგ შემთხვევაში არასრულფასოვნად არის გამოქვეყნებული. სადოქტორო თემაზე მუშაობის დროს საქართველოს ეროვნულ მუზეუმსა და რამდენიმე რეგიონალურ მუზეუმში განხორციელდა ადრე გამოქვეყნებული მასალების ხელახალი ფოტო და ზოგიერთ შემთხვევაში გრაფიკული ფიქსაცია.

რეგიონალური თავისებურებები

თრიალეთის კულტურა გავრცელების ფართო არეალზე ინარჩუნებს მისთვის დამახასიათებელ ნიშნებს, თუმცა ცალკეულ რეგიონებში შესამჩნევია გარკვეული ლოკალური თავისებურებები. ეს უპირატესად ეხება არქეოლოგიურ მონაპოვრებს. თრიალეთის კულტურის ლოკალური ვარიანტები გასული საუკუნის 80-იან წლებში სპეციალური გამოკვლევის საგანი გახდა [ფუთურიძე მ. 1984], მაგრამ სამეცნიერო მიმოქცევაში ბევრი ახალი ძეგლის შემოსვლის შემდეგ საჭირო ხდება ამ მონაცემების გათვალისწინება. აქ პირველ რიგში იგულისხმევა ახალი აღმოჩენები სომხეთში, მაგ. ლორი-ბერდის სამაროვანი [Devedjian S. 2006] და ასევე ის სამუშაოები რაც ბოლო წლებში ჩატარდა ჩრდილო-აღმოსავლეთ თურქეთში მოხატული კერამიკის კულტურების კვლევის საქმეში [Özfırat A. 2001a; Özfırat A. 2001b; Özfırat A. 2005; Özfırat A. 2009].

ნაშრომში დაფიქსირებულია არქეოლოგიური მონაპოვრების ყველა ტიპის ტერიტორიული გავრცელება. შედგენილია 140 რუკა, თითოეულ რუკაზე დაფიქსირებულია რვამდე არქეოლოგიური მონაპოვრის ტიპი/ვარიანტი. ამგვარი დაკვირვებების საფუძველზე დაფიქსირებულია ყველა განსხვავება და განსაზღვრულია ის მხარეები სადაც რეგიონალური თავისებურებები იჩენს თავს.

საგარეო კავშირები

ნაშრომში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა კულტურის საგარეო კავშირების საკითხს. თრიალეთის კულტურის აღმოჩენის დღიდან დღემდე უამრავი გამოკვლევა მიეძღვნა საკითხს როგორც კავკასიელი ისე უცხოელი მკვლევარების მიერ [ფუთურიძე მ. 1983; Abramishvili M. 2010; Rubinson K. S. 2013]. სადოქტორო ნაშრომში განხორციელდა მცდელობა დღემდე მიღებული შედეგების ერთად თავმოყრის და მათი კრიტიკული გადასინჯვის. გადაისინჯა მაგალითად თრიალეთის კულტურის ეგეოსურ სამყაროსთან ურთიერთობის საკითხი. აღმოჩნდა,

რომ ცალკეულ შემთხვევებში იმ არტეფაქტებს რომლებიც ამ ორ რეგიონს შორის არსებული კავშირის დამადასტურებლად მიიჩნეოდა შეიძლება მოეძებნოს პროტოტიპები მესამე - სხვა რეგიონშიც [ჭაბაშვილი ლ. 2009].

გამოყენებული ლიტერატურა

აბრამიშვილი მ. 2003. მ. აბრამიშვილი, თრიალეთის კულტურის აბსოლუტური ქრონოლოგიის საკითხისათვის (დამატებითი საბუთები “მაღალი ქრონოლოგიისათვის”). ძიებანი, დამატებანი X. კავკასიის ბრინჯაო-რკინის ხანის არქეოლოგიის პრობლემები. ეძღვნება როსტომ აბრამიშვილის დაბადებიდან 75 წლისთავს. თბილისი გვ. 48-52;

გოგაძე ე. 1972. ე. გოგაძე, თრიალეთის ყორღანული კულტურის პერიოდიზაცია და გენეზისი. თბილისი;

ფუთურიძე მ. 1983. მ. ფუთურიძე, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის შუა ბრინჯაოს ხანის კულტურის ძველაღმოსავლურ სამყაროსთან კონტაქტის საკითხისათვის. საქართველოს სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე №2. თბილისი. გვ. 40-56;

ფუთურიძე მ. 1984. მ. ფუთურიძე, თრიალეთის კულტურის ლოკალური ვარიანტები. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე 115, №1. თბილისი. გვ. 197-200;

ქავთარაძე გ. 1981. გ. ქავთარაძე, საქართველოს ენეოლით-ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური კულტურების ქრონოლოგია ახალი მონაცემების შუქზე. თბილისი;

ჭაბაშვილი ლ. 2009. ლ. ჭაბაშვილი, თრიალეთის კულტურის ეგეოსურ სამყაროსთან ურთიერთობის საკითხისათვის. ამირანი XXI. თბილისი გვ. 7-16;

ჭაბაშვილი ლ. 2012. ლ. ჭაბაშვილი, თრიალეთის კულტურის ლითონის ჭურჭლის ანალოგების შესახებ კერამიკულ პროდუქციაში. ამირანი XXIV. თბილისი. გვ. 5-17;

ჭაბაშვილი ლ. 2014. ლ. ჭაბაშვილი, თრიალეთის კულტურის სამარხი ძეგლები და მათი ტოპოგრაფია. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია ტ. XI. თბილისი. გვ. 420-436;

ჯაფარიძე ო. და სხვა. 1981. ო. ჯაფარიძე, ი. კიკვიძე, გ. ავალიშვილი, ა. წერეთელი, მესხეთ ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები (1970-1977 წწ.). თბილისი;

Куфтин Б. 1941. Б. А. Куфтин, Археологические раскопки в Триалети. Тбилиси;

Кушнарева К. Х. 1959. К. Х. Кушнарева, Поселение эпохи бронзы на холме Узерлик-тепе около Агдама. МИА СССР 67. Москва-Ленинград. с. 388-430;

Кушнарева К. Х. 1965. К. Х. Кушнарева, Новие данние о поселении Узерлик-тепе около Агдама. МИА СССР 125. Москва-Ленинград. с. 74-102;

Abramishvili M. 2010. M. Abramishvili, In search of the origins of metallurgy - An overview of South Caucasian evidence. Von Majkop bis Trialeti. Gewinnung und

Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien im 4.-2. Jt. v. Chr. Beiträge des Internationalen Symposiums in Berlin vom 1.-3. Juni 2006. Bonn. p. 167-178;

Avetisyan P. 2014. P. Avetisyan, Armenian Highland during the 24-9th centuries BC (The Dynamics of socio-cultural transformations, according to archaeological Data). Yerevan;

Devedjian S. 2006. S. Devedjian, Lori Berd II. (Bronze Moyen). Erevan;

Özfırat A. 2001a. A. Özfırat, Doğu Anadolu Yayla Kültürleri. Istanbul;

Özfırat A. 2001b. A. Özfırat, Erste Betrachtungen zum ostanatolischen Hochland im 2 Jt. v. Chr. Istanbuler Mitteilungen 51, s. 27-60;

Özfırat A. 2005. A. Özfırat, Transhumance on the Eastern Anatolian high Plateau in the 2nd mill. B.C. Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan 37. Berlin. s. 139-152;

Özfırat A. 2009. A. Özfırat, Excavation of Bozkurt Cemetery: First preliminary report. Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan 41. Berlin. s. 233-247;

Rubinson K. S. 1976. K. S. Rubinson, The Trialeti Culture. Columbia University Ph. D. Ann Arbor;

Rubinson K. S. 1977. K. S. Rubinson, The chronology of the Middle Bronze Age Kurgans at Trialeti. Bibliotheca Mesopotamica 7, Los Angeles. pp. 235-249;

Rubinson K. S. 2013. K. S. Rubinson, Actual Imports or just Ideas? Investigations in Anatolia and the Caucasus. Cultures in Contact from Mesopotamia to the Mediterranean in the second Millenium B.C. (J. Aruz, S. Graff, Y. Rakic eds.). New York. pp. 12-32.

New qualifyng work on Trialeti Culture

Chabashvili Levan,
Assistant Proffesor,
Sokhumi State University

The doctoral thesis discusses several issues of Trialeti Culture. The issues are systematization and analysis of the data available about the Trialeti Culture. This implies a catalogue of the archeological sites and findings. Sites about which the data are collected count 460. The catalogue of the archeological findings includes information about 2000 artifacts.

Regional characteristics are examined on this basis. The part, referring to the absolute and relative chronology, is important. New C14 analysis was performed. External relations of the Trialeti Culture are also significant. Results of previous researches on this issue were collected, new arguments were found and examined to either support or reject already existing views.